

Krematorium Slezská Ostrava

Historie objektu, jeho architektonické a umělecké kvality
a urbanistický kontext

Martin Strakoš

NÁRODNÍ
PAMÁTKOVÝ
ÚSTAV

ÚZEMNÍ ODBORNÉ
PRACOVISŤE
V OSTRAVĚ

Ostrava 2019

Historie

Rozhodnutí o přesunu městského hřbitova z centra Ostravy na pozemky v sousedství starého slezskoostravského hřbitova s kostelem sv. Josefa se uskutečnilo v průběhu 50. let 20. století v souvislosti se záměrem přestavět dnešní třídu 28. října (tehdy Gottwaldova třída) do podoby městského bulváru, spojujícího centrum města s jeho západní částí. Znamenalo to mimo jiné zrušení a posléze v roce 1979 i demolici kubistického krematoria od Vlastislava Hofmana na starém městském hřbitově a výstavbu nového objektu v rámci nového ústředního hřbitova. Jeho projekt včetně nástupní části i krematoria dostal na starost architekt Ivo Klimeš (1932, Opava), působící v tehdejším Krajském projektovém ústavu pro výstavbu měst a vesnic v Ostravě, posléze Stavoprojekt Ostrava.

Projekt ústředního hřbitova a krematoria vznikl od konce 50. let minulého století pod vlivem nástupu pozdního internacionálního stylu (bruselského stylu) v tehdejším Československu na základě politických změn a úspěchu československé expozice na světové výstavě EXPO 58 v Bruselu. Stavba krematoria počala v roce 1961, avšak z různých důvodů se dokončení protahovalo, takže budova byla dostavěna až v roce 1969 a zprovozněna o rok později. S ohledem na nedostatečnost prostor vznikl v roce 1978 návrh dostavby objektu o zázemí pro pozůstalé na jeho jižní části. Realizace se protáhla až do roku 1983. Následně se uskutečnily další úpravy včetně zrušení malé obřadní síně, kam byly vestavěny dvě spalovací pece, aby se zvýšila kapacita krematoria. Uvedené úpravy na jedné straně umožnily zvýšit provozní kapacitu, na druhou stranu znejasnily původní architektonický koncept objektu a jeho symbolicko-uměleckou stránku.

Urbanismus

Nový ústřední hřbitov byl umístěn v sousedství starého hřbitova Slezské Ostravy u kostela sv. Josefa. Tato část města byla výrazněji ohrožena poddolováním v důsledku těžby černého uhlí a exhalacemi s ohledem na převažující proudění vzduchu od jihozápadu a západu. Architekt Ivo Klimeš situoval na nejvyšší místo nového ústředního hřbitova objekt krematoria.

Objekt byl zasazen do urbanisticky a architektonicky pojatého celku, k němuž vede architektonická promenáda v podobě nástupu u Těšínské ulice s diagonálně situovaným schodištěm, terasou s pylonem. Odtamtud vede přímý nástup v podobě upravené cesty, směřující přímo na vstupní průčelí velké obřadní síně. Objekt krematoria se výhledem a východy z veřejně přístupných prostor obrací směrem do údolí Lučiny a k městu Ostravě.

Architektura

Budovu krematoria ve Slezské Ostravě (ul. Těšínská 710/107, k. ú. Slezská Ostrava) řešil architekt Ivo Klimeš od konce 50. let 20. století v kontextu Ústředního městského hřbitova v abstraktních a subtilních formách pozdního internacionálního stylu / pozdního modernismu. V kompozičním řešení využil kontrast vertikál hlavních částí budovy v podobě kvádrových hmot se zkosenými podélnými stěnami, propojených horizontálami provozních částí objektu. V uspořádání uplatnil křížový půdorys. Podélnou osu tvoří velká obřadní síň a na ní navazující obdélná provozní část, původně určená pro umístění spalovacích pecí. Nyní v této části funguje jedna spalovací pec. Příčnou osu tvoří provozní linie, spojující příjem a čekárnu, velkou obřadní síň, provozní místnosti (chladírny, mrazící box), napojené na bývalou malou obřadní síň, v níž jsou nyní umístěny dvě spalovací pece. Z materiálového hlediska stavba využila skla, kovových konstrukcí a v interiéru dlažeb z mramoru, dřevěných obkladů, skla a různě pojatých podhledů a osvětlovacích těles. V té souvislosti je třeba zmínit pozoruhodný expresivně řešený podhled a výtvarně koncipovaná osvětlovací tělesa velké obřadní síně.

Budově z čelní strany dominuje hmota velké obřadní síně s proskleným vstupním průčelím a na severním konci hmota bývalé malé obřadní síně, nyní přestavěné pro potřebu umístění dvou spalovacích pecí. Ve východní zadní části objektu na hmotu velké obřadní síně navazuje hmota provozu, kde byl původně umístěn provoz spalovacích pecí. Na to navazovala vertikála komína, skrytá za hmotou velké obřadní síně. V současnosti je zde jedna spalovací pec. Novější přístavby a přestavby jsou řešeny jako utilitární stavební prvky a části. Zateplení objektu vedlo k tomu, že původně subtilní formy se změnily ve formy výrazně robustní, takže původní lehkost, již budova působila, se ztratila. Platí to především o horizontálně utvářené části stavby. Přestavba malé obřadní síně na spalovnu znamenala, že z prostoru před krematoriem je patrný plechový komín a z něj vycházející zplodiny spalování. Zde poznámka –

v minulosti byl komín výrazným prvkem architektury krematorií, takže byla zřejmá jeho funkce, ale ta byla architektonicky pojednaná. To se zde ztrácí a komín působí utilitárně. Tamní energetická jednotka navíc způsobuje permanentní hluk, což vytváří dojem, že krematorium představuje primárně průmyslový provoz. V případě Ostravy je to adekvátní – průmyslové město, avšak z hlediska pozůstalých se jedná o ne zrovna citlivé řešení. Navíc i nejnovější zásah – administrativní přístavba za provozním křídlem – vyřešila sice nedostatečné prostory, ale na druhou stranu je řešena utilitárně bez architektonické návaznosti na stávající objekt krematoria. Právě takové zásahy by měly tvořit jednotu a neměly by rezignovat na architektonickou kvalitu.

Urbanistický koncept ve vztahu k umělecké výzdobě bezprostředního okolí krematoria

Objekt byl zasazen do urbanisticky a architektonicky pojatého celku Ústředního hřbitova města Ostravy. Vede k němu architektonická promenáda v podobě nástupu u Těšínské ulice, tvořeného diagonálně situovaným schodištěm, terasou s pylonem z mušlového vápence od sochaře Vladislava Gajdy a s výtvarně pojednanou zdí s bránou. Ve zdi je osazena barevná mozaika od výtvarnice Míry Habererové. Na zeď navazují horizontálně komponované správní objekty hřbitova, původně obdobně pojednané jako horizontální části krematoria. I zde se po rekonstrukci a zateplení staveb ztratila původní subtilnost. Od brány následuje cesta směrem ke krematoriu, rytmizovaná a zdobená např. betonovým sousoším Řečtí andělé od slovenského sochaře Jozefa Jankoviče. V exteriéru před krematoriem se nacházela reliéfní plastika od sochaře Vladimíra Janouška, přemístěná pravděpodobně v letech 1979 až 1980 z důvodu dostavby krematoria na jeho jižní stranu a neznámo kdy zlikvidovaná. Absence výtvarných děl, případně jejich likvidace byla na škodu celkovému vyznění budovy. Proto je třeba zachovat stávající umělecká díla a výtvarné prvky a současně podnítit soutěžící k tomu, aby v rámci svých návrhů počítali s vhodným dotvořením umělecké výzdoby objektu jak v exteriéru, tak i v interiéru budovy.

Umělecká výzdoba krematoria

Architektura krematoria byla koncipovaná spolu s výtvarnou výzdobou, soustředěnou do nástupního prostoru před krematoriem a následně do veřejně

přístupných částí krematoria, jakými byly čekárny pro pozůstalé a především velká a malá obřadní síň. Výzdoba se soustředila do několika prvků a typů podle umístění a materiálů. Vstupní dveře do velké obřadní síně byly vyzdobeny skleněnými výplněmi z roku 1970 od vynikajících sklářských výtvarníků René Roubíčka a Františka Buranta. Odstranění výtvarného pojednání dveří pravděpodobně souviselo s novým opláštěním krematoria.

Na tuto již neexistující část výzdoby navazovala zachovaná dvojice vertikálních vitráží, umístěných v osách bočních vstupů do velké obřadní síně. Soutěž na řešení vitráží se uskutečnila v letech 1962 až 1963, definitivní návrh zpracoval sklářský výtvarník František Burant v polovině 60. let a pražské Ústředí uměleckých řemesel vitráž realizovalo v roce 1968. Dalším výtvarným dílem v interiéru velké obřadní síně je dekorativní stěna nad katafalkem. Jedná se o dřevěný obklad, sestavený do podoby abstraktního reliéfu. Jako autor je uváděn ostravský autor interiérů Radim Ulmann, spoluautor výtvarník Otakar Schindler. Obě vitráže a reliéf nad katafalkem doplňuje expresivně pojatý stropní podhled s horizontálně a vertikálně komponovanými osvětlovacími tělesy. V řešení podhledu se autor R. Ulmann pravděpodobně inspiroval tvorbou architekta Jaroslava Fragnera, zvláště řešením reprezentačních prostor Pražského hradu ze 60. let 20. století.

Další umělecká díla, o nichž víme, že se nacházela v interiérech krematoria, se do dnešních dní nedochovala. Jednalo se například o reliéf v čekárně velké obřadní síně od Čestmíra Hlavinky. Podoba tohoto výtvarného díla není známá, respektive dosud se nenašlo její vyobrazení. Dílo zaniklo pravděpodobně v souvislosti s přístavbou nového zázemí pozůstalých v 1. polovině 80. let 20. století. V letech 1979-1980 pro nově plánované prostory vytvořil kovový reliéf Ratolest sochař Vladimír Janoušek. Reliéf byl umístěn do nové čekárny pozůstalých roku 1983. Toto umělecké dílo bylo po roce 1989 během dalších stavebních úprav demontováno a v roce 2005 předáno zástupcům Nadace Věry a Vladimíra Janouškových. O dalších výtvarných dílech např. v malé obřadní síni není nic známo, je však pravděpodobné, že pokud tam výtvarná díla byla umístěna, zanikla při přestavbě síně na spalovnu.

Vysokou architektonickou a výtvarnou úroveň ostravského krematoria reflektuje i současná odborná literatura:

Markéta Svobodová, *Krematorium v procesu sekularizace českých zemí 20. století. Ideové, stavební a typologické proměny*, Praha 2013, s. 123 a 128-131.

K ostravskému krematoriu autorka uvádí v kontextu architektury krematorií v 2. polovině 20. století v tehdejší Československu na straně 123: „Mezi výjimečně kvalitní stavby, které stojí za zmínku z českého prostředí, patří krematorium na novém ústředním hřbitově ve Slezské Ostravě od architekta Ivo Klimeše, vybudované v internacionálním stylu, s jehož stavbou se započalo již v roce 1961.“

Prameny:

Spisovna Odboru výstavby ÚMOB Slezská Ostrava – viz v příloze plánová dokumentace ze 60. a 70. let 20. století

Literatura:

Martin Strakoš, *Průvodce architekturou Ostravy*, Ostrava 2009, s. 312-313.

Markéta Svobodová, *Krematorium v procesu sekularizace českých zemí 20. století. Ideové, stavební a typologické proměny*, Praha 2013, s. 123 a 128-131.

Internetové zdroje:

<http://www.ostravskepamatky.cz/pamatka/show/207>

Existující i zaniklá umělecká díla zpracoval Mgr. Jakub Ivánek, Ph.D. a jsou evidována a fotograficky dokumentována na stránce www.ostravskesochoy.cz:

Existující umělecká díla:

- <http://www.ostravskesochoy.cz/dilo/1040-sklenene-vitraze-smutecni-sine>
- <http://www.ostravskesochoy.cz/dilo/1032-dekorativni-stena-nad-katafalkem>

Zaniklá umělecká díla:

- <http://www.ostravskesochoy.cz/dilo/1036-reliefni-plastika-pred-obradni-sini>
- <http://www.ostravskesochoy.cz/dilo/1041-vstupni-dvere-do-male-a-velke-obradni-sine>
- <http://www.ostravskesochoy.cz/dilo/1037-dekorativni-stena-v-cekarne>
- <http://www.ostravskesochoy.cz/dilo/1381-Ratolest>